

право особи або як складова інших особистих прав людини. Так, наприклад, Л. В. Малюга вважає за доцільне право не безпечне для життя і здоров'я довкілля відносити до суб'єктивних немайнових прав, які забезпечують фізичне і психічне благополуччя особистості, що при здійсненні мають пріоритет перед іншими суб'єктивними правами [7, с. 42]. Р. О. Стефанчук, в свою чергу, розглядає дане право в контексті права на особисту безпеку (безпеку природного існування) фізичної особи. Вчений відзначає про наявність всіх підстав виникнення нової комплексної галузі – право екологічної безпеки [8, с. 394–395]. Питання класифікації, цивільно-правової охорони, захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля розглядалися й в працях Н. О. Давидової, Л. В. Федюк, Т. В. Дробишевської та інших науковців.

Сприймаючи позицію законодавця щодо включення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля до каталогу особистих немайнових прав фізичної особи та усвідомлюючи тенденцію розширення сфери приватноправового регулювання відносин, що складаються з приводу охорони життя і здоров'я фізичної особи, вважаємо, що цивільно-правове закріплення даного права є найбільш значимою та передовою тенденцією розвитку законодавства в сфері екологічних прав людини. Адже задекларована можливість відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю фізичної особи внаслідок порушення її права на безпечне довкілля, що передбачена Конституцією України та спеціальними галузевими законами має швидше характер принципу, ніж реального механізму. Розміщення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Книзі другій ЦК надає можливість використання цивільно-правових засобів захисту суб'єктивних прав особи в екологічній сфері та сприяє забезпеченню їх більш ефективної реалізації.

Правовідносини, що виникають внаслідок порушення права фізичної особи на безпечне довкілля можуть роз-

глядатися в рамках інституту особистих немайнових прав фізичної особи та як різновид деліктних зобов'язань (наприклад, якщо здоров'ю людини було заподіяно шкоди одноразовою подією – аварія з певними екологічними наслідками). Тим самим, цивільне законодавство передбачає конкретні засоби захисту права кожної особи на безпечне навколишнє середовище. Що дає підстави вести мову про наявність приватноправового механізму реалізації права фізичної особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Література

1. Стокгольмська Декларація ООН «Щодо питань навколишнього середовища від 16.06.1972. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Декларація ООН Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1963. – № 30. – Ст. 463 (з наступними змінами та доповненнями).
5. Малєин Н. С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М.: Юрид. лит., 1981. – 216 с.
6. Малєина М. Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан. Пособие для слушателей народных университетов. – М.: «Знание», 1991. – 128 с.
7. Малюга Л. В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – К., 2004.
8. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: Поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. – 2007.

В. В. ЗАБОРОВСЬКИЙ,

викладач та аспірант кафедри цивільного права
Ужгородського національного університету

Акції приватних акціонерних товариств

Одним із критеріїв класифікації акцій є критерій поділу акцій в залежності від типу акціонерного товариства, яке здійснює їх випуск. Відповідно до цього критерію, до прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» [1] розрізняли акції відкритого акціонерного товариства і акції закритого акціонерного товариства. З прийняттям даного Закону термін «відкрите акціонерне товариство» замінюється терміном «публічне акціонерне товариство» (ПАТ), а термін «закрите акціонерне товариство» – «приватне акціонерне товариство» (ПрАТ).

Автор не підтримує думку тих авторів, які вважають про недоцільність існування приватних акціонерних товариств. До таких можна віднести О. Ганзенко, який вважає за доцільне «сформулювати чіткі пропозиції щодо виключення із ГКУ положення про закриту форму акціонерного товариства і доповнити чинний ЦКУ окремою статтею щодо заборони утворення закритих акціонерних товариств і реорганізації існуючих акціонерних товариств закритого типу в акціонерні товариства відкритого типу» [2, с. 355]. Погодитися з цим висновком не можна, тому що на «сьогодні в Україні існує

близько 32 тис. акціонерних товариств, з них близько 10,5 тис. ВАТ» [3]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що такий тип акціонерного товариства, як приватне акціонерне товариство є значно поширенішим за публічне акціонерне товариство.

Така перевага приватних акціонерних товариств полягає в тому, що вони займають проміжне місце між акціонерним товариством і товариством з обмеженою відповідальністю, і «від першого воно успадкувало таку важливу рису, як поділ статутного капіталу на певну кількість акцій рівної номінальної вартості, а від другого – закритість та особливо довірчий характер відносин між учасниками» [4, с. 42]. Популярність такої організаційно-правової форми, якраз і полягає в тому, що головна мета їх існування – це «необхідність забезпечення додаткової гарантії захисту інтересів всіх акціонерів, стабільності складу учасників товариства і збереження відповідної пропорції їх членства в статутному фонді товариства» [5, с. 10]. А це, враховуючи нестабільність української економіки, є «ефективним методом захисту товариства від «недружного» скуповування акцій» [6, с.

124]. Ця мета реалізується, крім приватного (закритого) розміщення акцій і шляхом встановлення переважного права на придбання акцій, в приватних акціонерних товариствах. На нашу думку, наявність цього переважного права в акціонерів приватного товариства і є основною ознакою, яка надає можливість розрізнити правову природу акцій приватного і публічного акціонерного товариства. Метою встановлення даного переважного права є забезпечення «закритості від зовнішнього інвестора – недопущення в склад акціонерів третіх осіб – «зовнішня закритість» [7].

В юридичній літературі не має єдиного ставлення до переважного права на придбання акцій в приватних акціонерних товариствах. Так, є науковці, які заперечують необхідність існування такого права в акціонерів такого товариства. До них можна віднести О. Швиденко, який зазначає, що «встановлення переважного права акціонерів закритих акціонерних товариств на купівлю акцій, по суті, означає встановлення обмеження власнику акцій продати акцію на свій розсуд визначеній ним особі. Встановлення такої заборони, на наш погляд, не відповідає критеріям доцільності встановлення законних заборон, визначених як теорією цивільного права, так і законодавством, оскільки навряд чи можна обґрунтувати необхідність такого роду обмежень в інтересах усього суспільства» [8, с. 160]. На нашу думку, це твердження не відповідає дійсності, оскільки переважне право на придбання акцій в приватних акціонерних товариствах не обмежує право власника на володіння, користування і розпорядження належних йому акцій, а тільки встановлює його **за згодою** (підкреслення наше. – З. В.) особливий порядок їх реалізації. Можна стверджувати, що саме завдяки існуванню переважного права забезпечується в подальшому існуванні товариства стабільність складу його учасників.

До прийняття Закону України «Про акціонерні товариства», в Україні містилося тільки посилення на наявність переважного права в акціонерів, при тому, що «жодним нормативним актом не визначається ані форма, ані процедура повідомлення акціонерів та акціонерного товариства про відчуження акцій третім особам. Не встановлено і форму реагування акціонерів та товариства на таке повідомлення, що в кінцевому підсумку знову призводить до нерегульованості питання відчуження акцій» [9, с. 120]. В деякій мірі ці питання були врегульовані даним Законом (ч. ч. 2–8 ст. 7). Незважаючи на це, залишається ряд невизначених і дискусійних питань щодо реалізації акціонерами переважного права на придбання акцій цього товариства, що пропонується їх власниками до продажу.

Насамперед, необхідно з'ясувати випадки настання в акціонерів приватного акціонерного товариства вказаного переважного права на придбання акцій приватного акціонерного товариства. До прийняття даного Закону, в уже згадуваній ч. 3 ст. 81 ГК України містилася норма, відповідно до якої, акціонери приватного товариства мали переважне право на придбання акцій, що продавалися іншими акціонерами товариства. В цій нормі жодним чином не йшлося про обмеження настання переважного права лише у випадку продажу акцій третім особам. І тому, можна було прийти до висновку, що дане право виникало в акціонерів приватного акціонерного товариства і у випадку продажу акцій іншим акціонерам цього ж товариства [10, с. 15]. А це породжувало неоднозначну ситуацію, оскільки не зрозуміло як в даному випадку повинно було б реалізуватися зазначене переважне право, тобто над ким акціонер має переважне право. Для збереження акціонером своєї частки в товаристві, законодавством може передбачатися право акціонера приватного

акціонерного товариства на пропорційне придбання акцій, що відчужуються одним із акціонерів такого товариства, але в даному випадку мова жодним чином не може йти про наявність саме переважного права на придбання акцій в приватних акціонерних товариствах.

З прийняттям даного Закону ця ситуація зазнала кардинальних змін, ст. 81 ГК України було виключено, і за новим Законом переважно право вже виникає в акціонерів лише у випадку, коли акції пропонуються їх власником до продажу саме третім особам, не акціонерам товариства.

Ця ж ситуація прослідковується і в російському законодавстві, оскільки після внесення змін у Федеральний закон «Про акціонерні товариства» [11] словосполучення «іншим особам» замінили на словосполучення «третім особам», що призвело до можливості реалізовувати своє право акціонерам приватного акціонерного товариства, тільки у випадку продажу акцій іншими акціонерам цього ж товариства третім особам.

Отже, переважне право власників акцій приватних акціонерних товариств є тією основною вирізняльною ознакою, що надає можливість здійснити розмежування правової природи акції ПАТ і ПрПА. Слід відмітити, що дане право жодним чином не обмежує права і законні інтереси їх держателів, а тільки встановлює певні особливості в розпорядженні своїм правом розпоряджатися такими акціями. З метою підвищення стабільності складу учасників акціонерного товариства, вважаємо за необхідне, в імперативному порядку передбачити виникнення даного права, а не давати акціонерним товариствам самостійно вирішувати це питання.

Література

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 81. – Ст. 7.
2. Ганзенко О. О. Закрита форма акціонерного товариства як негативний правовий засіб у контексті реалізації цивільного та господарського кодексів України // Держава і право: 36. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: ІДІП ім. В. М. Корецького НАНУ, 2006. – Вип. 31. – С. 352–356.
3. Румянцев С. Впровадження Закону «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс] / Сергій Румянцев // Цінні папери України. – 2009. – № 7. – Режим доступу: <http://www.securities.org.ua>
4. Яворська О. Закриті акціонерні товариства в Україні: проблеми та перспективи правового регулювання корпоративних відносин // Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 40–47.
5. Корнеева Т. Н. Осуществление преимущественного права приобретения акций в закрытых акционерных обществах // Арбитражная практика. – 2007. – № 7. – С. 10–17.
6. Ватаманюк З. Г. Права власників простих акцій в Україні / З. Г. Ватаманюк, М. М. Самбірський // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 123–127.
7. Здоронок Г. Оборот акцій ЗАО: от истории к реалиям // Юридическая практика. – 2005 – № 12 – С. 11–14. – Режим доступу: <http://www.yurpractika.com>
8. Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Швиденко Олександр Сергійович. – К., 2006. – 235 с.
9. Конюшко К. Відчуження акцій ЗАТ – як погодилися, так і буде // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 100–

102.

10. Здоронок Г. Преимущественное право в РФ и на Украине // Юридическая практика. – 2009. – № 16. – С. 15–16.

11. О внесении изменений и дополнений в

Федеральный закон «Об акционерных обществах»: Федеральный закон от 7 августа 2001 г. № 120-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001. – Ч. 1. – № 33– Ст. 3423.

Я. О. ХІРС,

аспірант кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Визначення та особливості розрахункових відносин

Проблематичним аспектом в дослідженні регулювання такого виду відносин залишається питання про їхню правову природу. Ключовим моментом дискусій при визначенні правової природи розрахункових відносин постає: предметом якого права – господарського чи цивільного – виступають розрахункові відносини.

Визначення правової природи розрахункових відносин обумовлює розкриття даного поняття та аналізу сутності. Цивільне право під «розрахунком» розуміє частковий випадок «платежу». І, якщо у широкому розумінні «платіж» являє собою виконання будь-якого зобов'язання (в натуральній або грошовій формі), то «розрахунок» – це виконання (погашення) грошового зобов'язання. Розрахунком визнається дія, спрямована на погашення грошового зобов'язання або публічно-правового обов'язку платежем, тобто виконанням. В свою чергу дія, як об'єкт цивільних прав, має свою власну специфіку: уповноважена особа може вимагати певної поведінки від іншої конкретної особи або осіб. Відповідно, дія є об'єктом тільки зобов'язального права. Отже, розрахункові відносини за своїм характером є відносинами, що витікають із зобов'язання. Саме це підтверджується розміщенням гл. 74 Цивільного кодексу України, що регулює розрахунки, порядок, форми та підстави їх здійснення, в книзі «Зобов'язальне право».

Все зобов'язальне право може бути поділене на загальну частину та спеціальну частини, що містить окремі види зобов'язань. Спеціальна частина зобов'язального права структурно поділяється на окремі види договорів та окремі види недоговірних зобов'язань. Що стосується окремих видів договорів, то саме до цієї частини зобов'язального права відносяться норми, які регулюють розрахункові відносини.

У розрахункових відносинах зобов'язання платника сплатити грошову суму впливають з договору, що лежить в основі цивільно-правових відносин між платниками та отримувачами грошових коштів, але банки не пов'язані умовами таких договорів. Тому отримувач (бенефіціар) вправі вимагати здійснення платежу лише від платника, але не від банку, що обслуговує платника.

О. П. Підцерковний зазначає, що «розрахункові відносини виникають під час виконання відплатних договірних зобов'язань, при перерозподілу фінансових засобів між органами, відносини між якими базуються на адміністративному підпорядкуванні, інших платежах до бюджету та бюджетних відносинах». В. Ф. Кузьмін підкреслював, що «розрахункові відносини завжди пов'язані із товарним обміном, при цьому самі є частиною товарно-грошових відносин, реалізують собою принципи еквівалентності та відплатності». Вказані автори безапеляційно відносять розрахункові відносини до сфери регулювання нормами господарського права.

Предмети регулювання цивільного і господарського законодавства, визначені новими відповідними кодексами, істотно різняться. І насамперед, ця різниця проявляється

у визначенні тих суб'єктів, чії права захищає та охороняє відповідний кодекс: якщо Цивільний кодекс спрямований на захист прав особи, то Господарський – на захист прав суб'єктів господарювання. З огляду на вказане, слід відмітити, що, по-перше, розрахункові відносини існують не тільки між суб'єктами господарювання, а й зачасти між фізичними особами, які такими не є. Відповідно, суб'єкти розрахункових відносин є іншими, ніж передбачено господарським правом. До того ж, зміст розрахункових відносин як виду цивільних відносин є ширшим, аніж зміст розрахункових відносин як виду господарських відносин, які передбачають наявність розрахункових відносин лише між суб'єктами господарювання у ході здійснення ними господарської діяльності. Розрахункові відносини з точки зору цивільного права враховують той аспект, що вони здійснюються між особами (фізичними, юридичними, фізичними особами-підприємцями), що цілком підтверджується практикою їхньої реалізації.

Разом з тим, грошові зобов'язання мають своїм предметом особливий товар – гроші, які підпадають під дію не тільки норм цивільного права, а й під дію спеціальних правил, визначених валютно-фінансовим законодавством. Проте, тут слід відмітити, що не можна вважати розрахункові відносини такими, що регулюються нормами фінансового права, оскільки, з урахуванням причин, що були вказані раніше, а також з огляду на те, що розрахункові відносини є сферою приватних фінансів на протизагу державним фінансам, що регулюються нормами фінансового права. Регламентація руху грошей значною мірою пов'язана із державною кредитно-грошовою політикою, формуванням бюджету, виплатою податків, що є особливістю правової природи та порядку регулювання розрахункових відносин.

Слід відзначити, що розрахункові відносини міцно пов'язані із тими зобов'язаннями, які вони супроводжують та обслуговують. Однак, все одно такі розрахункові відносини визнаються законом самостійними та незалежними від вказаних зобов'язань. Юридична цінність розрахункових відносин полягає в тому, що як би тісно вони не були пов'язані з виконанням основного зобов'язання за цивільно-правовим договором (передати майно, виконати роботу, тощо) із зустрічною платіжною вимогою, реалізація останнього виходить далеко за межі договору та породжує у більшості випадків цивільно-правові відносини, що розвиваються за особливими, специфічними правилами.

Підсумовуючи, регламентація розрахункових відносин здійснюється за допомогою норм цивільного права. Окремі види розрахункових відносин регулюються нормами господарського права (розрахункові відносини, що виникають внаслідок господарської діяльності банку як суб'єкта господарювання), міжнародного торгового права (міжнародні господарські відносини). Разом з тим, врегулювання певних видів розрахункових відносин нормами інших суміжних га-